

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ
КАФЕДРА ОЛІМПІЙСЬКОГО І ПРОФЕСІЙНОГО СПОРТУ**

**ОСОБЛИВОСТІ ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
КВАЛІФІКОВАНИХ ФУТБОЛІСТІВ РІЗНОГО ІГРОВОГО
АМПЛУА**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконав: студент IV курсу 411 групи
денної форми навчання
Спеціальності 014 Середня освіта (Фізична
культура)
Освітньо-професійної програми «Фізична
культура і спорт»
Мухтаров Майкл

Керівник кандидат наук з фізичного
виховання та спорту, доцент Ігор Жосан
Рецензент кандидат наук з фізичного
виховання та спорту, доцент Регіна
Андрєєва

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичне обґрунтування змагальної діяльності гравців різного ігрового амплуа.....	6
1.1. Загальна характеристика ігрової діяльності футболістів.....	6
1.2. Характеристика основних ігрових функцій гравців на футбольному полі.....	8
1.3. Змагальна діяльність футболістів різного ігрового амплуа...	11
РОЗДІЛ 2. Організація та методи дослідження.....	18
2.1. Організація та контингент дослідження.....	18
2.2. Методи дослідження.....	21
2.2.1. Метод аналізу відеоматеріалів ігор.....	21
2.2.2. Методика оцінки змагальної діяльності гравців футболістів різного амплуа протягом гри.....	23
2.2.3. Методи математичної статистики.....	26
РОЗДІЛ 3. Результати дослідження та їх обговорення.....	27
3.1. Загальнокомандні змагальні дії гравців провідних європейських футбольних клубів.....	27
3.2. Показники змагальної діяльності футболістів різних ігрових амплуа.....	31
3.3. Особливості виконання змагальних дій гравців різного ігрового амплуа.....	34
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42

ВСТУП

Актуальність. Розвиток сучасного футболу не можливий без науково обґрунтованого вивчення досвіду з питань вдосконалення змісту та системи побудови тренувального процесу футболістів. Вивченням даного питання займалось багато вчених та науковців, які в своїх працях розглядали аспекти вдосконалення процесу тактичної підготовки як в атаці так і в захисті, визначали величини та параметрів фізичних навантажень футболістів, досліджували наявність взаємозв'язку між показниками фізичної та тактичної підготовленості футболістів.

Значна кількість досліджень С. Голомазова, Б. Чірви, 2000; А.В. Дулібського, 2001; В.М. Костюкевича, 2017; В.В. Ніколаєнко, 2014; В.В. Соломонко, Г.А. Лисенчук, О.В. Соломонко, 2005; В.М. Шамардіна, 1981 була спрямовані на вивчення функціональної, технічної та тактичної підготовленості футболістів. Однак в доступній сучасній науково-методичній літературі практично відсутня інформація стосовно визначення змісту та особливостей змагальної діяльності гравців, які виконують різні ігрові функції на футбольному полі і мають різне ігрове амплуа [9, 14, 23, 29, 34, 37].

Відсутність експериментально встановлених даних не дозволяє зробити тренувальний процес та виступ на змаганнях максимально ефективним, так як саме знання модельних показників техніко-тактичних дій футболістів різного ігрового амплуа дозволить акцентувати увагу на тих аспектах підготовки, які є більш пріоритетними [15, 20, 24, 29].

На сьогодні в теорії та практиці спорту модельні характеристики прийнято розподіляти на дві групи. До першої групи відносяться моделі, які характеризують структуру змагальної діяльності та моделі, що розкривають особливостей різних сторін підготовленості спортсмена. Друга група моделей, включає в себе моделі, які характеризують

динаміку становлення спортивної майстерності, а також моделі різних за величиною структурних складових тренувального процесу [2, 17].

На думку С.М. Журіди в сучасному футболі практично не можливо досягти високих досягнень завдяки високому рівню окремого виду підготовки (фізичній, технічній, тактичній). Більшість кваліфікованих футболістів характеризуються високими показниками різних сторін підготовленості, а особливо техніко-тактичної [16].

Все вище зазначене вказує на той факт, що лише незначна кількість наукових праць присвячено дослідженню даного питання а аналіз особливостей техніко-тактичних дій гравців різних ігрових амплуа та створення модельних характеристик гравців, які виконують різні ігрові функції практично не визначався. Тому дослідження даної теми дослідження безперечно є актуальним.

Об'єкт дослідження – змагальна діяльність кваліфікованих футболістів.

Предметом є змагальних дії футболістів різного ігрового амплуа провідних футбольних клубів Європи.

Мета дослідження – визначити особливості техніко-тактичних дій кваліфікованих футболістів, що грають на різних ігрових позиціях.

Виходячи з об'єкту, предмету та мети дослідження перед нами були поставлені наступні **завдання**:

1. Теоретично обґрунтувати сучасний зміст змагальної діяльності кваліфікованих футболістів, узагальнити розподіл гравців за їх ігровими функціями та визначити пріоритетні напрямки їх гри;

2. Дослідити показники техніко-тактичних дій гравців провідних футбольних клубів Європи під час змагань національних першостей.

3. Експериментально визначити особливості змагальних дій кваліфікованих футболістів, які грають на різних ігрових амплуа.

Для вирішення поставлених завдань нами використовувались наступні **методи дослідження**: аналіз та узагальнення спеціальної

наукової та науково-методичної літератури з питань вивчення ігрової діяльності футболістів, розподілом їх за функціями, що виконуються на різних ігрових амплуа; методика визначення техніко-тактичних дій гравців різного амплуа; методи математичної статистики.

Практичне значення роботи полягає в тому, що отримані результати можна використовувати в тренувальному процесі футболістів при навчанні та вдосконаленні техніко-тактичних дій гравців з урахуванням їх ігрового амплуа. Використання отриманих результатів дозволить тренерам приділити увагу на підготовку тих техніко-тактичних дій, які притаманні гравцям певного ігрового амплуа. Використання даного підходу в навчально –тренувальному процесі футболістів з урахуванням особливостей техніко-тактичних дій в змагальній діяльності дозволить покращити рівень підготовленості, а відповідно й досягти максимальних результатів.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота для здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр» викладена на 41 сторінці комп'ютерного тексту. Складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. В роботі містяться 3 таблиці, які відображають результати дослідження. При написанні кваліфікаційної роботи використано 38 джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГРАВЦІВ РІЗНОГО ІГРОВОГО АМПЛУА

1.1. Загальна характеристика ігрової діяльності футболістів

Сучасний футбол — це атлетична гра, яка характеризується високою рухливою активністю, великим напруженням ігрових дій, які потребують від гравця максимальної мобілізації функціональних можливостей та високого розвитку всіх рухових здібностей людини [1, 13, 20]. Інтенсифікація ігрових дій, динамічна зміна ігрових моментів, постійне виникнення суперництва з опонентом на полі, зменшення часу на аналіз ігрового моменту та виконання відповідної дії, психологічні навантаження під час змагальної діяльності вимагають від футболіста значного розвитку рухових здібностей, функціональної підготовленості та психічної стійкості.

Футбол це спортивна гра в яку грають дві команди по одинадцять гравців в кожній, серед яких по одному воротарю. Мета кожної команди забити м'яч в ворота суперника і завадити йому оволодіти м'ячем та забити його в ворота власної команди. Кожна команда проводить атаки на ворота суперника і захищає свої власні. Перемагає в грі та команда, яка заб'є більшу кількість голів за ігровий відрізок часу [14, 25, 33].

На думку провідних фахівців з футболу для того щоб виконати організувати та провести атакуючу дію футболісту необхідно ефективно протидіяти опоненту, що не можливе без достатнього володіння технічними прийомами, раціональної взаємодії з гравцями власної команди, миттєвого прийняття рішення, вміння активно та швидко переміщуватись змінюючи напрямок руху [4, 8, 13, 18].

Змагальна діяльність футболістів представляє собою раціонально об'єднану систему рухових дій, яка складається з різноманітних ігрових прийомів, тактичних взаємодій гравців між собою, прояву провідних

фізичних якостей спортсмена. Основою ефективною діяльності гравців команди є творча ініціативність, креативність та активність футболістів під час змагань [10].

Як вважають В.В. Соломонко, О.В. Соломонко, Г.А. Лисенчук, В.М. Костюкевич, І.А. Клесов, Ю.М. Арестов, М.А. Годик в сучасному футболі кожен гравець повинен не лише тільки вміти нападати, але й допомагати команді активно захищати власні ворота [1, 22, 23, 26, 34]. Для ефективних дій в захисті, вдалого відбору м'яча у суперника, блокування удару по воротах, необхідно своєчасно та правильно реагувати на всі його дії, враховуючи розташування гравців команди суперника, партерів та місце знаходження м'яча.

Футбол сприяє розвитку швидкості, спритності, витривалості, сили, стрибучості. Протягом гри футболіст виконує значну за об'ємом та високу за навантаженням роботу, що сприяє підвищенню рівня функціональних можливостей людини, виховує морально-вольові якості. Різноманітна та велика за об'ємом рухова діяльність на фоні зростаючої втоми вимагає прояву вольових якостей, необхідних для підтримки високої ігрової діяльності.

Дослідження А.В. Дулібський, Й.Г. Фалес довели, що під час змагальної діяльності футболісти виконують значний загальний об'єм роботи [15]. Так за одну гру спортсмен високої кваліфікації долає відстань 8000—12000 метрів, виконуючи при цьому 50 — 70 стрибків, велику кількість ривків (до 150 — 180), прискорень та зупинок. Переміщення на високій швидкості на значну відстань сполучається з передачами м'яча та ударами по воротах. В ході гри футболіст виконує значну кількість ударів по м'ячу головою, що вимагає значної силової підготовленості. Дослідження проведені фахівцями з футболу довели, [8, 16, 32, 38], що футболісти, які приймають участь в грі без заміни, безпосередньо володіє м'ячем всього 5 — 8 хвилини, а інший час грає без м'яча.

В основі гри в футбол лежить боротьба двох колективів, гравця яких сполучені однією метою – перемогти. Намагання досягти перемогу вимагають від спортсменів колективних дій, взаємодопомоги, прояву почуття дружби та підтримки.

1.2. Характеристика основних ігрових функцій гравців на футбольному полі

На думку багатьох провідних фахівців в сучасному футболі всі гравці розподіляються за ігровими функціями, які вони виконують протягом гри. Так всі футболісти підрозділяються на воротарів, крайніх захисників, центральних захисників, гравців середньої лінії, крайніх та центральних нападаючих [15, 24, 33].

Воротар – останній гравець оборони. Він повинен вміти оцінювати ситуацію на підступах до воріт, правильно вибирати місце в воротах, рішуче і вміло керувати обороною. У сучасному футболі воротар повинен складати гру на лінії воріт з рішучими діями на виходах. Воротар іноді є першим організатором атакуючих дій команди [27].

Захисники виконують захисні задачі поблизу своїх воріт. Вони повинні вміло протидіяти супернику без м'яча і з м'ячем. Своєчасно взаємодіяти зі своїми партнерами по команді. Захисник повинен також мати сміливість і бійцівські якості. Без цього йому важко буде встояти проти агресивних суперників. Гравці оборони підрозділяються на крайніх, переднього, центрального й вільного центрального захисників. У тактичних діях кожного з них багато особливостей [27].

Крайній захисник повинен розташовуватись між воротами та гравцем якого він опікує. У ході гри він повинен постаратися відтіснити суперника (з м'ячем) до бокової лінії й обмежити йому простір для маневрів. Коли ж м'яч знаходиться далеко в полі та передачі супернику не передбачається, доцільно занять позицію між ним і ближньою стійкою воріт на більш значній відстані. Коли атака проходить по

центру або по другому флангу, треба переміститись ближче к середині штрафної площадки для страхування партнерів. При вкидання м'яча суперниками із-за бокової лінії необхідно закрити свого підопічного. А якщо м'яч вкидає гравець якого він опікує, слід переключитися на будь-якого іншого гравця або страхувати дії партнерів. При кутовому ударі зі свого флангу треба знати місце у ближчій стійці воріт, допомагаючи воротарю захищати кут воріт, а при подачі кутового з іншого флангу слід закрити свого підопічного. Програвши одноборство, крайній захисник переслідує суперника. Відібравши м'яча, він терміново переходить к атакуючим діям, намагаючись точною передачею направити м'яч партнеру або, вибравши момент, випадково виконує ривок до чужих воріт.

Передній центральний захисник виконує прикриття центрального нападаючого суперників або другого футболіста, який оказався проти воріт. Захисник повинен постійно оцінювати обстановку, яка змінюється, і швидко приймати рішення. Наприклад, коли центровий падаючий протилежної команди відходить назад, а по центру до воріт рветься другий суперник, необхідно швидко переключитися на нього, так як він знаходиться поблизу від воріт. Якщо центровий нападаючий зробив намагання вийти на вільне місце, коли в нього в тилу з'явився партнер з м'ячем, захисник повинен закрити першого. Але, як тільки суперник з м'ячем почне входити в зону удару, треба залишити підопічного і рішуче атакувати того, хто володіє м'ячем. При атаці суперників по флангу захисник повинен намагатися закрити центрального нападаючого і одночасно центральну зону перед воротами. При штрафному або вільному ударі від не повинен займати місце в стінці, а намагається прикрити або одного з суперників, або небезпечну зону. Заволодівши м'ячем, захисник намагається швидко передати його партнерові. Обвідка та короткі поперечні передачі протипоказані гравцю цього амплуа. При сприятливих обставинах він може підключитися до

атаки.

Основною тактичною задачею вільного центрального захисника є керування обороною команди і страхівка партнерів, особливо переднього центрального захисника. При фланговій атаці вільний захисник повинен бути ближче до місця події і уважно страхувати свого партнера, особливо якщо суперник, який володіє м'ячем, швидкий і технічний. При подачі кутового він займає позицію в 7-8 кроках від воріт в районі задньої стійки. Звідси зручно боротися за м'яч на „другому поверсі”. Якщо ж у суперників в атаку підключається високорослий гравець, необхідно опікувати його персонально. Заволодівши м'ячем, захисник віддає його вільному партнерові або воротарю. В останньому випадку необхідно пересвідчитись, що воротар готов к прийому м'яча. М'яч направляється в сторону від воріт.

Півзахисники або гравці середньої лінії, як називають їх в сучасному футболі, у яких є призначення організувати атаки, завершати їх і одночасно приймати участь в обороні своїх воріт. Ця лінія діє проти гравців середньої лінії суперників, будучи зв'язуючою ланкою між захистом і нападом. Півзахисники прагнуть переміщеннями по полю, відкриванням на вільне місце створити рівність або перевага сил на окремих ланках, використовують переводы м'яча на фланг, швидкісний маневр у відкриту зону, оказавшись в зоні перед воротами суперників, гравці середньої лінії прагнуть завершити атаку самостійно або гострим пасом партнерові. При зриві атаки вони відступають в зону перед своїми воротами, щоб закрити свого підопічного, підстрахувати партнера, або займають позицію, вигідну для початку контратаки. Гравці середньої лінії підрозділяються на тих, хто переважно приймають участь в атаці, і на тих, хто більше уваги приділяє обороні своїх воріт.

Нападники – головна ударна сила команди. У сучасному футболі слід виділити центрального і крайнього нападаючих.

Центральний нападник грає на піку атаки, а також інколи

відходить в глибину поля для організації атаки. При будь-якій можливості він прагне нанести удар по воротах суперників. Коли ж удари в ціль виконують його партнери, він стрімко атакує ворота в цілях добити м'яч, який відскочив від воротаря, захисників або воріт. Утратив м'яча, центральний нападник відходить назад. Однак, як тільки команда знов заволодіє м'ячем, він повинен стрімко вийти на вільне місце для отримання м'яча.

Крайні нападники розширюють фронт атаки, якби збільшуючи площу для швидкісних маневрів атакуючих, ускладнюють дії суперників в обороні. Їх проходи по флангу завершуються гострою націленою передачею в зону перед воротами або ж опарним ударом по воротах. У сучасному футболі крайні нападники почали більше діяти і по всьому фронту. Крайній нападник повинен вміти правильно вибирати місце для відкривання. У випадку запізнення суперник раніше заволодіє м'ячем. При правильному ж виході на вільне місце створюється гостра ситуація у воріт суперників. При атаці з протилежного флангу крайній нападник повинен рухатись попереду за всіх атакуючих, переміщуючись з флангу до центра поля. При цьому він повинен слідкувати, щоб не потрапити в положення „поза грою”. В момент заключного удару з протилежного флангу він повинен замкнути свій край. Під час атаки суперників крайні нападники контролюють дії крайнього захисника, який висунувся вперед. Вони також зобов'язані переслідувати суперника, який рухається з м'ячем поблизу власного штрафного майданчика.

1.3. Змагальна діяльність футболістів різного ігрового амплуа

Проблема удосконалення системи управління тренувальним процесом тісним чином пов'язана з об'єктивним знанням структури змагальної діяльності [3, 22, 38].

Ю.Мю Арестов, В.В. Соломонко, Г.А. Лісенчук, О.В. Соломонко, В.В. Варюшин, Л.В. Волков, А.М. Зеленцов, В.В. Лобановский

вважають, що єдність та взаємозв'язок між структурою змагальної діяльності та структурою спортивної підготовленості — один з центральних принципів тренувального процесу. Автори вважають, що будь-який процес тренувальних дій повинен бути спрямований на такий рівень підготовленості спортсменів, який забезпечив би їх ефективне веденні спортивної боротьби. Це відноситься до питань загальної та спеціальної підготовленості спортсменів [1, 4, 7, 17, 34].

Моніторинг змагальної діяльності дозволяє мати відомості про тактичну та технічну підготовленість спортсменів, про загальний рівень інтегральних якостей, які забезпечують ефективність дій спортсменів в змаганнях, о функціональних можливостях організму спортсмена та інших видах їх підготовленості.

Отримання таких багатогранних відомостей є основою та можливістю управління тренувальним процесом у відповідності з рівнем вимог змагань та змагальної діяльності [9, 13, 26].

Змагальна діяльність в футболі має складний характер [37]. В.А. Белкін, А.П. Качетков, Г.В. Монако, М.С. Полишкіс, Ю.Я. Поволоцкий С.Ю. Тюленьков та ін. вважають, що для визначення основних її характеристик необхідно мати відомості про ефективність та кількісні показники атак: передачі, ведення, обвідки, зупинки, відбір, удари по воротах та інших видів ігрових прийомів [2, 20, 27, 31, 35].

Аналіз змагальної діяльності на думку В.М. Шамардіна це з одного боку, основа створення моделі проведення змагань, з іншого — виявлення пріоритетних рухових якостей, які допомагають у досягненні високої спортивної результативності змагань. Автор вважає, що визначення характеристик активності спортсменів в іграх висококваліфікованих футболістів дозволяє зробити висновок за рахунок яких сторін підготовленості футболістів можливе подальше зростання їх спортивних результатів, використовувати ці дані для

розробки критеріальних значень в модельних характеристиках спортсменів [38].

При розробці модельних характеристик необхідно враховувати те, що на основі цих даних важко враховувати ієрархічну залежність різних сторін підготовленості спортсменів.

В цьому напрямку В.С. Келлер, В.М. Платонов відзначають, що інтегральні рухові якості, які визначають ефективність змагальної діяльності спортсмена, проявляють значно більшу варіабельність, ніж основні компоненти змагальної діяльності та меншу, ніж основні функціональні параметри та їх приватні характеристики. Таке сприйняття, вважає В.М. Платонов, дозволяє тісно зв'язати структуру змагальної діяльності й відповідну їй структуру підготовленості з методикою діагностики можливостей спортсменів, створити характеристики моделей відповідних сторін підготовленості [21].

Цим принципом слід керуватися при створенні системи поетапного управління тренувальним процесом і при розробці перспективної програми на мезоцикли підготовки.

Вивчення характеристик змагальної діяльності займались та продовжують займатись велика кількість спеціалістів з футболу [5, 9, 14, 17, 28, 35].

По даним цих авторів, основу гри в футбол складають такі природні рухи, як біг, стрибки, удари по м'ячу. Проте основне місце в футболі складає біг, що обумовлено необхідністю застосування різних різновидів бігу для вибору позиції. Крім того біг, є основою для інших засобів гри — стрибків, ударів м'яча, ведення м'яча, відбору та перехоплення. За даними різних авторів футболіст високої кваліфікації в процесі гри долає значні, але різні відстані. Розходження даних обумовлюються часом проведеним в грі, інтенсивністю ігор, ігровим амплуа.

За даними В.М. Шамардіна, Г.А. Лісченчука, В.В. Соломонко футболісти за одну гру пробігають від 10000 м до 15000 м, при цьому біг на довгі дистанції в середньому складає 7826 м, а на короткі — 4173 м. [34, 38].

За даними А.М. Зеленцова відстань 12873 м, яку долають футболісти, вважається середнім показником для всіх гравців різних ігрових амплуа [17]. Однак немаловажну роль відіграє в змаганнях і швидкісна витривалість.

Г.А. Лісенчук, В.В. Соломонко, В.М. Костюкевич в результаті аналізу змагальної діяльності встановили, що в нападі з ходу та при відходах в захист своїх воріт футболісти зазвичай переміщуються ривками по 25 — 40 метрів. Більша частина ривків (60 — 65 %) виконується з середньою та максимальною швидкістю бігу по прямій, зі зміною напрямку, в сполученні з веденням м'яча. В нападі проти організованого захисту гравці також переміщуються короткими ривками (по 20 — 25 метрів і долають в середньому за одну гру до 3175 метрів. В більшості випадків ривки виконуються на максимальній швидкості в поєднанні з передачею м'яча, зупинками, веденням м'яча, обвідкою гравців та ударами по воротах [23, 34].

В.М. Шамардін приводе дані ігрової діяльності збірної команди України з футболу на чемпіонаті світу — 2006. Спортсмени в матчах фінальної частини чемпіонату провели 184 атаки, при цьому ними було виконано понад 38 атак швидким проривом. Середній показник позиційного нападу складає 146 атак. Останнє підтверджує значення швидкісної витривалості в ігровій діяльності футболістів [38].

Г.А. Лісенчук відмічає, що футболісти різної спортивної кваліфікації та ігрового амплуа мають суттєві розходження в використанні прийомів і характеру рухової діяльності в залежності від тактичних функцій, що підтверджується результатами дослідження провідних футбольних чемпіонатів Європи [26].

В середньому, в нападі центральний захисник виконує 32 ривки, півзахисники — 44, крайні нападники — 41, центральні нападники — 33. В захисті картина дещо інша — кількість ривків характерна центральним захисникам складатиме 38, півзахисникам — 49, крайнім нападникам — 26, центральним нападникам — 24.

Кількість прискорень в залежності від амплуа коливається від 24 (центральні нападники) до 49 (півзахисники).

Дані відомості дозволяють вважати, що така рухова якість як швидкість, також являється пріоритетною в змагальній діяльності футболістів.

Одним з існуючих прийомів в футболі є передача м'яча, яка здійснюється на близьку, середню та велику відстань з короткою та середньою амплітудою руху з різною швидкістю. Виконання передачі пов'язано з розрахунком відстані та часу, з проявом точності та вибірковості.

Удари по воротах в футболі виконуються переважно з максимальною силою, що потребує значного розвитку рухової якості, як сила.

Передачі та удари м'яча по воротах використовуються в нападі проти організованого захисту. В процесі однієї гри, за даними С. Голомазова, Б. Чирви кожен футболіст здійснює в середньому 92 передачі та 5–7 ударів м'яча по воротах. Взагалі всі гравці команди виконують більше 500 передач та до 20 ударів м'яча по ворота. Кількість передач та ударів м'яча по воротах між гравцями розподіляється також нерівномірно [10]. Це пояснюється знову ж таки специфікою функції спортсмена в команді, ігровими ситуаціями. По даним цих та інших авторів в сучасному футболі гравці півзахисту виконують в два рази більше передач м'яча та ударів м'яча по воротах, ніж інші гравці.

Г.А. Голденко наводять дані восьмирічних спостережень за іграми в міжнародних змаганнях футболістів. По їх даним, в середньому за гру

футболісти виконують 20 – 30 ударів по воротах, в тому числі: зі стандартних ситуацій – 14,2 %, з гри – 63,8 %, головою – 22 % [8].

Аналізуючи ігри футболістів високого класу спеціалісти визначили, що найбільша кількість ударів по воротах в грі виконують центральні та крайні нападники, півзахисники та, здебільшого під час виконання стандартних ситуацій, гравці лінії захисту. Крайні нападаючі в більшості випадків виконують тільки навісти та простріли вздовж воріт, гравці півзахисту в більшості віддають результативні передачі, а удари по воротах складають лише 25 % від загальної кількості техніко-тактичних дій на майданчику. Саму велику кількість ударів по воротах в грі виконують центральні нападники. При чому в більшості випадків це удари з середньої та близької відстані, як ногами так і головою.

Високого рівня швидкісно-силових якостей потребує такий елемент змагальної діяльності, як стрибок. Стрибки в футболі використовується, як засіб переміщення в просторі в сполученні з ударами м'яча по воротах головою, для оволодіння м'ячем, який летить доволі високого, для відбору та перехоплення м'яча в захисті.

Протягом гри кожен футболіст, за даними Л.А. Лісенчука В.В. Соломонко, О.В. Соломонко, виконує в середньому 50 – 70 різноманітних стрибків. Кількість стрибків в нападі складає 22 – 24 , в захисті – 36 – 38. За кількістю стрибків в нападі достовірно відрізняються результати центрального нападника від результатів спортсменів інших ігрових амплуа [34]. Гравці лінії атаки, на думку більшості тренерів з футболу, доволі часто виконують удари головою. Виняток складає розіграш стандартних положень в яких на допомогу нападникам приходять гравці захисту, які характеризуються значними антропометричними ознаками. Незначна кількість використання даного прийому в грі спостерігається в футболістів півзахисту.

Таким чином ігрова діяльність футболістів характеризується великою кількістю, змістом та різноманіттям дій спортсменів.

Комплексний та різносторонній характер вправ в футболі потребує високої фізичної, технічної та тактичної підготовленості спортсменів, а саме — розвитку основних рухових якостей, автоматичного та бездоганного виконання різних технічних прийомів та швидкості мислення та прийняття рішення в складних ситуаціях, які постійно змінюються.

Висновки до першого розділу. Аналіз та узагальнення літературних джерел свідчить про те, що на сьогодні футбол є однією з популярних спортивних ігор. Досягнення значних змагальних результатів передбачає наявність високого рівня підготовленості.

Ефективність процесу підготовки футболістів багато в чому залежить від особливостей змагальної діяльності гравців різного ігрового амплуа.

Аналіз різних сторін педагогічного контролю дозволяє стверджувати, що існує достатньо велика кількість методів, які характеризують різні види підготовленості футболістів.

Проте перспективним та невирішеним питанням залишається визначення особливостей техніко-тактичних дій гравців різного ігрового амплуа.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Організація та контингент дослідження

За даними провідних спеціалістів з футболу в сучасному футболі практично не можливо однаково добре грати на будь-якому клаптику майданчика. В наш час відбувається глибока спеціалізація ігрових функцій, що знаходить відображення в техніко-тактичних діях протягом гри. У відповідності до цих особливостей і відбувається корегування тренувального процесу з метою досягнення максимального результату. В футболі якщо і відбуваються переключення гравців з однієї функції на іншу, то це по-перше нестандартний випадок, по-друге гравець змінивши ігрове амплуа на доволі близьке по виконанню дій на майданчику – нападник на півзахисника атакуючого стилю, опорний захисник на флангового захисника тощо. В світовому та європейському футболі практично не можливо зустріти випадок коли захисник починає грати на позиції нападника і навпаки, що підтверджує ствердження щодо поглибленої спортивної спеціалізації футболістів.

Відповідно до вище зазначеного основним напрямком, за яким проводитиметься дослідження, стало визначення особливостей техніко-тактичних дій та змагальної діяльності в цілому гравців різних ігрових амплуа з метою визначення пріоритетних дій, знання яких доцільно застосовувати в тренувальному процесі футболістів.

Дослідження даної проблеми доволі актуальне і доволі складне, так як більшість тренерів в власній практичній діяльності використовують тільки дані описані в літературі, які дещо застарілі і не відповідають сучасним вимогам швидкісного та динамічного футболу.

В вересні 2019 року ми розпочали наше спостереження й чітко визначили мету дослідження та поставили відповідні завдання для її вирішення. В подальшому ми, за допомогою спеціальних літературних

джерел, дослідили та проаналізували питання щодо загальної характеристики гри в футбол, розподілу ігрових функцій серед футболістів, особливостей техніко-тактичних дій гравців в залежності від їх ігрового амплуа.

Паралельно з аналізом літературних джерел ми визначились з науковими методами дослідження, чітко визначили контингент дослідження. Для вирішення поставленої мети, на початку проведення експериментальної частини роботи, перед нами були поставлені наступні завдання:

1. Розробити критерії оцінювання техніко-тактичної діяльності футболістів протягом гри;
2. За допомогою аналізу відеозаписів ігор провідних європейських футбольних клубів дослідити кількісні показники виконання різних техніко-тактичних дій;
3. Визначити особливості техніки тактичних дій гравців різного ігрового амплуа в провідних європейських футбольних клубах.

Вирішення поставлених завдань умовно відбувалось протягом певних етапів.

На першому етапі (вересень — жовтень 2019 року) ми провели детальний аналіз та узагальнення спеціальної літератури, визначили провідні, для даного виду спорту, ігрові функції гравців та особливості виконання ними змагальних дій, обрали контингент дослідження, який склали провідній кваліфіковані футболісти.

Протягом другого етапу (листопад — грудень 2019 року) ми за допомогою спеціальної футбольної літератури вивчили та узагальнили методику оцінки змагальної діяльності різних гравців у футболі. В подальшому протягом даного етапу ми визначили особливості техніко-тактичних дій кваліфікованих футболістів протягом гри.

Третім етапом (січень — лютий 2020 року) стало статистично-математичне опрацювання отриманих результатів та визначення

особливостей змагальних дій футболістів протягом гри з урахуванням ігрових функцій на майданчику.

На заключному четвертому етапі (березень 2020 року) дослідження ми узагальнили та обґрунтували отримані результати експериментальної частини роботи, завершили оформлення кваліфікаційної роботи на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр» з урахування встановлених вимог до їх написання.

Характеристика контингенту дослідження. Для вирішення поставлених до роботи завдань ми визначились з контингентом дослідження, який склали кваліфіковані футболісти, що грають в провідних футбольних клубах різних європейських чемпіонатів. Визначення пріоритетних, найбільш характерних, показників гри футболістів в залежності від ігрового амплуа ми проводили на гравцях, які характеризуються високими показниками технічної та тактичної майстерності. Серед команд, що прийняли участь в дослідженні лише тільки чемпіони своїх країн («Ювентус» (Італія), «Ліверпуль» (Англія) та «Барселона» (Іспанія)) де практично всі гравці є еталоном ведення спортивної боротьби на полі. Спортивна підготовленість практично всіх гравців знаходиться на максимально високому рівні. Практично всі футболісти, які виступають в перерахованих професійних футбольних клубах є провідними гравцями різних футбольних збірних команд власних країн і характеризуються достатнім досвідом виступу на змаганнях різного рівня від континентальних першостей до чемпіонатів світу.

Узагальнюючи дані про контингент дослідження зазначимо, що під час проведення експериментальної частини ми розглядали матчі національних першостей проти команд, які потрапляють до першої п'ятірки в чемпіонаті. Визначення змагальної діяльності, за показниками виконання техніко-тактичних дій, в усіх команд відбувалось за однією

методикою, що підкреслює об'єктивність отриманих результатів виключаючи можливість отримання недостовірних результатів.

2.2. Методи дослідження

Відповідно до поставлених завдань дослідження ми використовувались сучасні загальноприйняті та специфічні методи педагогічного дослідження:

- теоретичний аналіз спеціальної наукової літератури (під час дослідження опрацьовано більше 35 джерел з питань особливостей змагальної діяльності кваліфікованих футболістів та принципів розподілу їх на ігрові ампуа);
- аналіз відео матеріалів ігор національних чемпіонатів де виступають провідні кваліфіковані футболісти.;
- методика вивчення особливостей змагальної діяльності кваліфікованих футболістів;
- методи математичної статистики.

2.2.1. Метод аналізу відеоматеріалів ігор

Дослідження особливостей змагальних дій кваліфікаційних футболістів дасть змогу визначити пріоритетні шляхи вдосконалення майстерності в тренувальному процесі з урахуванням ігрових функцій в змагальній діяльності. Вивчення техніко-тактичних дій в змагальній діяльності доцільне лише тільки на прикладі тих футболістів, які за своїм рівнем підготовленості відповідають максимальним показникам. Всі футбольні клуби, за змагальною діяльністю яких ми спостерігали, окрім виступу в національних чемпіонатах мають досвід виступу в загальноєвропейських футбольних турнірах «Ліга чемпіонів» та «Ліга Європи», що дає нам підставу стверджувати, що вони є одними з кращих в Європі. Також необхідно відмітити, що до складу команд учасниць експерименту увійшли найбільш досвідчені футболіст, які неодноразово

ставали кращими футболістами світу.

Дослідження особливостей змагальної діяльності гравців різних амплуа стосувалось всіх польових гравців від ліній захисту та півзахисту до лінії атаки. Згідно загальноприйнятим даним в захисті ми розподілили гравців на крайніх захисників, центральних та передніх центральних захисників; в півзахисті: крайніх, опорних та центральний півзахисники; в нападі – на центральних та крайніх нападників. Проте в нашому дослідженні ми не визначали особливості змагальної діяльності воротарі так як зміст їх змагальної діяльності принципово відрізняється від дій польових гравців.

Під час аналізі відеозаписів ігор, ми сформували спеціальні статистичні картки, в які заносились всі техніко-тактичні дії, що виконували гравці різного ігрового амплуа. Так під час нашого дослідження ми вивчали кількість корисних дій футболістів: відбір м'яча у суперника (перехоплення, підкат, випередження), передач м'яча партнерам в залежності від відстані (на близьку, середню та дальню), в залежності від напрямку передачі (назад, поперек, або вперед), ведення м'яча (обвідки, обманні рухи, фінти), зупинки м'яча, удар (ногами, головою та іншими частинами тіла).

Після визначення змагальних дій футболістів в кожній з команд, ми об'єднали їх кількісні показники та згрупували їх в залежності від ігрового амплуа для вивчення пріоритетних, найбільш притаманних дій футболістів певного ігрового амплуа.

Для об'єктивності оцінки змагальної діяльності ми умовно розподілили футбольне поле на певні зони, які враховують ступінь тиску суперника, відповідальність за виконані дії, тощо. Відповідно до вищезазначеного, після аналізу доступних літературних матеріалів, ми розподілили футбольне поле на чотири зони: 1-а зона обмежується територією від лінії власних воріт до середини власної половини поля; 2-а зона починається від середини власної половини поля до центральної

лінії; 3-я зона відповідно знаходиться від центральної лінії до середини половини поля суперника та нарешті 4-а зона знаходиться від середини половини поля суперника до лінії воріт суперника.

Об'єм змагальної діяльності всіх команд був практично однаковим і становив по чотири ігри кожної команди з різними суперниками. Така кількість проаналізованих ігор обумовлена тим, що змагальні дії гравців суттєво відрізняються в залежності від побудови техніко-тактичних дій гравців команди суперника. Також суттєво відрізняються й стилі гри команд, що вимагає налаштування на ефективне використання сильних сторін власної команди та слабких команди суперників.

Відповідно до завдань роботи ми записали та проаналізували ігри італійсько «Ювентусу» проти «Інтера», «Лацио», «Атланти» та «Роми»; англійського «Ліверпуля» проти «Манчестер Сіті», «Лестер Сіті», «Манчестер Юнайтед», та «Челсі»; іспанської «Барселоне» проти «Реала», «Севільї», «Хетафе» та «Атлетико».

Відповідно вище зазначеного нами було проаналізовано 12 ігор національних чемпіонатів Італії, Англії та Іспанії.

2.2.2. Методика оцінки змагальної діяльності футболістів різного амплуа протягом гри

В ході експериментальної частини роботи, виходячи з завдань дослідження, ми визначали особливості змагальної діяльності гравців різного ігрового амплуа. Серед основних складових структури змагальної діяльності гравців (за В.М. Костюкевичем) ми обрали: зупинки м'яча, ведення м'яча, обвідки суперника, передачі на короткі, середні та довгі відстані, перехоплення м'яча, відбори м'яча, удари по воротах ногами та головою. Окремим аспектом оцінки ефективності виконання змагальних дій стало додаткове вивчення загальної кількості техніко-тактичних дій та розрахунок відсотку виконаних технічних прийомів з помилками та без них.

Під зупинкою розуміється ігровий момент, коли гравець завдяки власним тактичним діям, або за допомогою партнера запинив проходження суперника в сторону власних воріт.

Веденням в футболі вважається можливість переміщення гравця з м'ячем по майданчику. В нашому дослідженні під веденням розуміється переміщення в різних напрямках проте без використання обвідки суперника або певних фінтів. Зазвичай прораховувався час коли гравець виконував безпосередній рух в бік воріт суперника до моменту передачі м'яча партнеру.

Наступний елемент, який входив до переліку оцінки змагальних дій, є обвідка. Даний елемент доволі щільно пов'язаний з введенням м'яча. Проте під час експерименту ми відокремлювали кількість обвідок, які виконував спортсмен від загального ведення м'яча з просуванням вперед без супротиву суперника.. До розрахунку брались всі спроби виконання обвідки, навіть якщо вони були не ефективними та призвели до втрати м'яча.

Під час аналізу якості виконання передач, в залежності від відстані на яку потрібно перемістити м'яч, ми розподілили їх на три групи: короткі, середні та довгі передачі. Не зважаючи на відстань також передачі ви згрупували за напрямком переміщення: передачі вперед, назад та перпендикулярно напрямку атаки або передачі назад до власних воріт команди. Вдало та точне використання різних передач, протягом гри, дозволяє максимально довго контролювати м'яч, а відповідно більш якісно будувати власні атаки та практично зневолювати побудову атакувальних дій команди суперника.

Якість виконання техніко-тактичних дій спрямованих на термінове перехоплення м'яча передбачає активні дії гравця в захисті з тактичним розумінням дій суперника. Саме від вдало організованих перехоплень, особливо ще на половині суперника, залежить гострота атакувальних дій команди.

Не менш ефективним серед інших змагальних дій є відбір м'яча, який дозволяє зруйнувати атаквальні дії суперника та організувати дії власної команди. Під відбором в нашому дослідженні розумілось виконання дій, які сприятимуть отриманню контролю над м'ячем після атаквальних дій суперника. Варіації виконання відбору дуже велика: від простих відбивань м'яча до складних підкатів на фінальних стадіях атаки.

Для визначення особливостей змагальних дій в нападі ми вивчили якість виконання ударів різними частинами тулуба. Проте в нашому дослідженні ми вивчали кількість та якість виконання ударів ногою та головою. Взагалі удари по м'ячу є основним способом ведення атаквальних дій в грі. Всі удари по м'ячу ногою ми розподілили на дві групи: прямі та різані.

Під час виконання прямого удару м'яч летить у напрямку завданого удару. У випадку коли удар виконається з одного чи іншого боку від центру ваги м'яча, то він має назву – різаний удар. Виконання таких ударів вимагає від спортсмена значної технічної майстерності. Для ефективного виконання різаних ударів необхідно максимально раціонально обирати траєкторію польоту м'яча. Взагалі будь які удари ногою розділяють за технікою виконання: внутрішньою стороною стопи, внутрішньою, середньою та зовнішньою частинами підйому, носком, п'ятою.

Удари по м'ячу головою є ефективним засобом ведення гри. Вони використовуються, як завершальні удари по воротам і як передачі м'яча партнерам. Застосовуються удари головою і під час захисту власних воріт, щоб вибити м'яч від воріт або перехопити навісну подачу. Виконують удари по м'ячу головою у стрибку та в опорному положенні.

Для оцінки будь-якого з перерахованих показників змагальної діяльності ми визначили відсоток їх виконання протягом гри в залежності від загальної кількості ТТД протягом гри. У випадку коли

два гравці виконують одну й ту ж саме функцію з різницею на фланг, ми визначали середні показник серед двох гравців та проводили його аналіз.

Результати визначення всіх змагальних дій розраховувався у відсотках від загальної кількості техніко-тактичних дій.

2.2.3. Методи математичної статистики

Результати отримані в процесі проведення педагогічного експерименту ми піддали статистичній обробці з використанням комп'ютерної програми "Excel".

При визначенні комплексних показників підготовленості ми визначалась статистична характеристика, як середнє арифметичне $\bar{X}$.

Дана величина обчислюється шляхом додавання всіх отриманих значень і ділення обчисленої суми на кількість випадків (n). Середня арифметична обчислюється за формулою:

$$\bar{X} = \frac{\sum V}{n},$$

де $\bar{X}$ - середня арифметична; Σ - знак суми; V – одержані у дослідженнях значення (варіанти); n – кількість значень (варіантів).

Також в ході дослідження, при порівнянні кількісних підрахунків, нами використовувались відсоткові показники, які визначались за певною формулою:

$$X_B = \frac{B \times 100\%}{A},$$

де A – загальна кількість показників; B – кількість показників, відсоток який необхідно визначити; X_B – відсоток показників B по відношенню до кількості A .

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

3.1. Загальнокомандні змагальні дії гравців провідних європейських футбольних клубів

За даними провідних фахівців в сучасному футболі за останні роки відбувається поступове вирівнювання рівня майстерності у футболістів різних ігрових амплуа [4, 18, 25]. Проте в чемпіонатах різних країн існують певні відмінності ведення спортивної боротьби, які притаманні командам, що там грають. Це пов'язано з тим, що в певних чемпіонатах існують характерні властивості способу гри з певним напрямом навчання, на якому позначився характер народу, темперамент гравців, а також соціальні, економічні та географічні особливості регіону, що диктує умови та стилі гри.

В Європі існують різні футбольні чемпіонати, багатьом з яких притаманні певні особливості. Проте за даними футбольних аналітиків існують півні, топові чемпіонати в яких зібрані всі найкращі футболісти з усього світу. Рівень майстерності клубів в даних чемпіонатах відрізняються якістю та професіоналізмом при виконанні змагальних дій. Більшість футболістів, що виступають в даних командах є лідерами збірних своїх країн і відрізняються непередбачуваністю та майстерністю в порівнянні з іншими футболістами.

Дослідження ефективності виконання різноманітних змагальних дій відбувалось на основі аналізу відеозапису ігор різних футбольних клубів з різними суперниками, які характеризувались і різними складами команд і схильністю ведення спортивної боротьби. Слід зазначити, що практично всі зустрічі в топових чемпіонатах відрізняються непередбаченістю змагального результату. Завдяки календарю змагань, який відбувається за коловою системою, будь-яка команда, зігравши ігри з кожною командою, має високі шанси зайняти якомога вище місце

в турнірній таблиці. Це в свою чергу вимагає від тренерів прояву максимальної реалізації усіх видів підготовки де важливе значення має саме техніко-тактична підготовленість.

Показники загально командних змагальних дій футбольних клубів ФК «Ліверпуль», ФК «Ювентус» та ФК «Барселона» представлені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

**Загальні показники змагальних дій футболістів провідних
футбольних клубів Європи**

Техніко-тактичні дії		ФК «Барселона»		ФК «Ювентус»		ФК «Ліверпуль»	
		К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
В захисті		172	26	219	31	196	34
Передачі	Підготовчі	112	7	143	4	125	6
	Утворюючі	216	17	185	24	143	26
	Атакуючі	64	48	36	55	77	57
В атаці		142	43	98	52	138	55
1-й тайм		327	24	331	28	382	31
2-й тайм		379	28	350	38	297	41
За гру		706	26	681	33	679	36
Удари		14	65	8	38	14	31

Аналізуючи показники змагальної діяльності гравців провідних топових футбольних клубів різних європейських чемпіонатів зазначимо, що в середньому, за результатами дослідження чотирьох ігор кожної з команд, в ФК «Барселона» виконується 706 техніко-тактичні дії, в ФК «Ювентус» — 681 та в ФК «Ліверпуль» — 679.. При чому відсоток браку при виконанні змагальних дій вказує на значну перевагу каталонської команди (26 %) не зважаючи на значно більшу загальну кількість техніко-тактичних дій.

Найбільша кількість змагальних дій в захисті відмічена у гравців туринської команди (219 ТТД), дещо менша у ліверпульських футболістів (196 ТТД), а найменший показник у каталонських гравців (172 ТТД). Отримані результати чітко відображають стиль гри команд, який кардинально відрізняється від ядро вираженого атакуючого (Іспанія) до більш захисного (Італія).

Відповідно до попередніх результатів розподілились і кількісні показники техніко-тактичних дій в нападі: футболісти з ФК «Барселона» — 142 ТТД, ФК «Ліверпуль» — 138 ТТД, та з ФК «Ювентус» всього 98 ТТД. При чому необхідно відмітити, що як в нападі так і в захисті більш високий відсоток якості виконання змагальних дій знову спостерігається в гравців барселонської команди, а самий низький у англійських футболістів.

Кількість ударів протягом гри в іспанській та англійській командах було практично однакова і складала по 14 в кожній команді, однак з протилежним відсотком браку. Так в каталонських футболістів кожен другий удар був у площину воріт, а в англійських атлетів практично кожен четвертий. В атакуючих діях італійського клубу в середньому спостерігалось лише тільки 8 ударів в площину воріт.

Не можна не погоджуватись з тим фактом, що не дивлячись на вагомість всіх змагальних дій багато в чому загальний результат матчу визначається завдяки точності, своєчасності, надійності та гостроти передач м'яча між партнерами. Тому ми в нашому дослідженні визначили не лише тільки кількість виконаних передач протягом гри, а й дослідили пріоритет використання певного напрямку передачі. Відповідно всі передачі були розподілені на три групи: підготовчі, утворювальні та атакуючі.

Результати спостереження та порівняння кількісних характеристик різних видів передач вказує на те, що так як і в попередніх дослідженнях найбільшу кількість виконання даного ТТД мають гравці

ФК «Барселона» (392), дещо меншу футболісти ФК «Ювентус» (364), а найменшу представники ФК «Ліверпуль»(345). При чому найбільшу кількість підготовчих атак з найменшим відсотком браку мали футболісти італійської команди, значно більшу кількість утворювальних передач, також з найменшим відсотком браку, виконують гравці іспанської команди, а в атакуючих передачах немає рівних атлетам з англійського футбольного клубу. Взагалі в усіх командах необхідно зазначити, тенденцію щодо зниженні якості передач в залежності від просування до воріт суперника (найнижчий відсоток браку в підготовчих передачах, дещо більший в утворювальних, а самий високий в атакуючих).

Однак вплив на результат конкретної гри багато в чому залежить від пріоритету активність в виконанні змагальних дій протягом першого та другого тайму. Так нами в ході спостереження встановлено, що в футболістів ФК «Барселона» та ФК «Ювентус» в другому таймі значно підвищується темп гри та кількість змагальних дій, що не можна сказати про гравців ФК «Ліверпуль». Проте за нашими даними в усіх командах відсоток браку при виконанні дій в першому таймі менший ніж в другому. На наш погляд, це пов'язано з втомою, яка неминуче наступає протягом гри. Також необхідно відмітити той факт, що англійські футболісти продовжують атакувальні дії до фінального свистка про завершення гри.

Узагальнюючи загальнокомандні показники змагальної діяльності отримані в ході дослідження зазначимо, що вони прямо пропорційно залежать від тактики гри, яку застосовує та або інша команда.

Так гравці ФК «Барселона» грають в агресивний атакуючий футбол, зі значним домінуванням на футбольному полі. Відповідно в даній команді сама висока загальна кількість техніко-тактичних дій. Висока майстерність гравців в даній команді підтверджує значно менший відсоток браку при виконанні змагальних дій.

Футболісти туринського «Ювентусу» навпаки грають в більш захисний футбол, що підтверджується суттєво більшою кількістю дій в захисті та не значними показниками в нападі. Високий результат змагальної діяльності в даній команді досягається завдяки високої якості дій саме в лінії захисту.

Футбольний клуб «Ліверпуль» в змагальній діяльності активно застосовує швидкісний футбол, який будується виключно на індивідуальних діях. В даній команді практично відсутня комбінаційна гра. Більшість змагальних дій спрямовані на атакуючі дії, які не завжди відзначаються високою якістю виконання, що підкреслюється значним відсотком браку.

Взагалі кожна з команд має власні переваги та недоліки. Однак проведене нами дослідження, дало певні підстави вважати, що не зважаючи на стиль гри команди, техніко-тактичні дії футболістів різного ігрового амплуа залишаються не змінними і є пріоритетними для певної ігрової функції.

3.2. Показники змагальної діяльності футболістів різних ігрових амплуа

Як вже зазначалось раніше дослідження особливостей змагальних дій для створення модельних характеристик, можливе лише тільки на кваліфікованих футболістах. Тому після вивчення загальнокомандних особливостей змагальних дій в провідних європейських футбольних клубах ми вивчили особливості змагальних дій гравців в залежності від їх ігрового амплуа. Всі футболісти, за змагальними діями яких відбувалось спостереження, були розбиті на групи в залежності від функцій, які вони виконують на футбольному полі під час футбольного матчу. На початку дослідження ми визначили загальну кількість виконаних дій та відсоток браку в гравців різного ігрового амплуа (табл. 3.2.).

Аналізуючи отримані результати нами встановлено, що більш висока кількість виконаних техніко-тактичних дій у гравців лінії півзахисту при чому найвищий показник у центрального півзахисника (136 дій), дещо поступається їм кількістю дій крайній захисник (106 дій).

Таблиця 3.2.

Показники індивідуальних змагальних дій та відсотку браку футболістів різного ігрового амплуа

Ігрове амплуа	Середньостатистичні показники змагальних, к-ть	Брак, %
Футболісти лінії захисту		
Передній центральний захисник	73	12
Крайній захисник	106	14
Вільний центральний захисник	81	8
Футболісти лінії півзахисту		
Крайній півзахисник	128	19
Опорний півзахисник	122	18
Центральний півзахисник	136	21
Футболісти лінії нападу		
Центральний нападник	63	25
Крайній нападник	78	33

Найнижчий показник кількості дій відмічена у футболістів, які грають в лінії нападу, що обумовлюється роботою даної категорії футболістів в більшості випадків без м'яча.

Відносно якості виконання змагальних дій зазначимо, що відсоток браку прямопропорційно залежить від ігрового амплуа і збільшується по мірі приближення гравців до воріт суперника. У півзахисників в середньому відсоток браку становить – 11,3 %, у півзахисників – 19,3 %, у нападників – 29 %. Отримані результати вказують на існуючу різницю

і в кількості змагальних дій гравців різного ігрового амплуа, яку вони виконують протягом гри та в якості їх виконання.

Однак для визначення поставленої мети ми визначили статистичні показники особливостей змагальних дій футболістів різного ігрового амплуа в ході футбольного матчі. Відсоткове співвідношення показники змагальних дій гравців різного ігрового амплуа представлено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Характеристика змагальної діяльності футболістів різного амплуа в провідних європейських клубах, %

Ігрове амплуа	Показники змагальної діяльності									
	Зупинки	Ведення	Обвідки	Передачі			Перехоплення	Відбори	Удари ногою	Удари головою
				Короткі	Середні	Довгі				
Крайній захисник	25,6	8,9	6,6	31,4	7,1	2,3	11,7	5,6	0,5	0,3
Вільний центральний захисник	28,6	5,1	2,7	30,2	12,6	5,1	10,3	4,4	0,6	0,4
Передній центральний захисник	21,1	10,6	5,6	27,6	8,1	5,4	11,2	8,5	1,1	0,8
Крайній півзахисник	20,8	12,8	12,3	23,5	9,7	2,3	7,7	8,1	2,2	0,6
Опорний півзахисник	21,4	11,7	10,1	29,4	7,6	2,1	7,8	7,1	1,9	0,9
Центральний півзахисник	21,3	11,6	13,8	28,3	8,9	1,3	2,4	8	2,9	1,5
Центральний нападаючий	20,5	15,8	17,8	21,9	7,1	0,8	2,6	8,3	3,1	2,1
Крайній нападаючий	21,6	14,7	15,7	19,4	17,2	1,5	2,7	4,1	1,8	1,3

Аналізуючи результати представлені в таблиці встановлено, що зупинки м'яча в загальній структурі ігрових дій складають від 20,5 % (центральний нападаючий) до 28,6 % (вільний центральний захисник). Ведення м'яча, в силу специфічних техніко-тактичних обов'язків та

умов їх реалізації, складає значну частину техніко-тактичних дій центральних нападаючих (15,8 % від всіх ТТД), крайніх нападаючих (14,7 %), крайніх півзахисників (12,8 %). Подібна тенденція спостерігається і в співвідношенні обвідок: 17,8 % – у центральних нападаючих, 15,7 % – у крайніх нападаючих та 13,8 % – у центральних півзахисників.

Короткі передачі найбільш часто використовуються крайніми захисниками (31,4 %), вільними центральними захисниками (30,2 %) та опорними півзахисниками (29,4 %). Середні передачі найбільш притаманні крайнім нападаючим (17,2 %), вільним центральним захисникам (12,6 %) та крайнім півзахисникам (9,7 % від всіх техніко-тактичних дій). Використанням довгих передач характеризуються гравці, які грають захисних позиціях – центрального переднього захисника (5,4 %), вільного центрального захисника (5,1 %) та крайнього захисника (2,3 %). Найнижчі показники передач на різні відстані спостерігається в центральних нападників (21,9 %, 7,1 % та 0,8 % відповідно).

Перехоплення м'яча, природно, складають більш високий відсоток у захисників: крайніх (11,7 %), передніх центральних (11,2 %) та вільних центральних (10,3 % від всіх техніко-тактичних дій протягом гри). Найменші значення виконання даної техніко-тактичної дії визначені у центрального півзахисника (2,4 %) та нападаючих гравців (2,6 % у центрального та 2,7 % у крайнього відповідно).

Загрозою для воріт суперника традиційно є удари по воротам, які виконуються ногами або головою. З отриманих нами результатів встановлено, що ногами найбільшу кількість ударів виконують центральні нападаючі (3,1 % від загальної кількості ТТД), центральні півзахисники (2,9 %) та крайні півзахисники (2,2 %), які активно підключаються до атакуючих дій команди. Удари головою також найчастіше роблять центральні нападаючі (2,1 %) центральні

півзахисники (1,5 %) та крайні нападаючі (1,3 %). Лише тільки при виконанні стандартних ударів до атакувальних дій активно залучаються гравці ліній оборони та півзахисту.

3.3. Особливості виконання змагальних дій гравців різного ігрового амплуа

Аналізуючи та порівнюючи результати проведеного дослідження нами встановлено, що змагальні дії гравців у сучасному футболі тісно пов'язані з ігровими функціями на футбольному полі і суттєво відрізняють в залежності від амплуа футболіста. Результати спостереження дають підставу стверджувати, що пріоритетними ознаками змагальної діяльності захисників є загальна кількість ТТД в межах від 73 у передніх центральних захисників до 106 у крайніх захисників, з яких від 28,6 % (у вільних центральних захисників) до 21,1 % (у переднього центрального захисника) відводиться на зупинки, в середньому 8,2 % всіх змагальних дій припадає на ведення м'яча (при чому найбільший показник у передніх центральних захисників – 10,6 %, а найменший у вільних центральних захисників – 5,1 %). Відсоток виконання різних видів обвідок у даної категорії гравців не високий і знаходиться в межах 4,9 % від загальної кількості змагальних. Стосовно передач встановлено, що пріоритетними є передачі на короткі відстані, що складає 30 % від всіх виконаних змагальних дій. У гравців лінії захисту спостерігається найбільша кількість перехоплень, в порівнянні з гравцями інших ігрових амплуа. Значна кількість відборів протягом гри визначена у передніх центральних захисників (8,8 %), а найменша у вільних центральних захисників (4,4 %). Нарешті відсоток виконання ударів по воротам суперника у всіх гравців захисної лінії практично не перевищує позначки в 1 %. Це обумовлено виконанням основних функцій гравців захисту, які пов'язані з руйнування атак суперника, а не створення або завершення власних атакувальних дій.

Також проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що пріоритетними показниками гри півзахисників слід вважати велику загальну кількість змагальних дій протягом гри: 128 у крайніх, 122 у опорних та 136 у центральних. Це обумовлено тим, що гравці півзахисту універсали, які приймають участь, як в стадії руйнування дій суперника так і в стадії побудови атакувальних дій власної команди. Відповідно так, як кількість змагальних дій найбільша, то і відсоток в порівнянні з захисниками також більший. Відносно якісного аналізу змагальних дій півзахисників встановлено, що 21 % змагальних дій припадає на зупинки м'яча, 12 % на вміння застосовувати ведення м'яча, як з просуванням вперед, так і переміщуючись перпендикулярно майданчику. Також практично однорідний для всієї групи є показник відсотку виконання обвідок м'яча (12,3 % у крайніх, 10,1 % у опорних, 13,8 у центральних). Під час аналізу якісних та кількісних показників виконання передач м'яча партнерам встановлено, що найчастіше використовуються передачі на короткі відстані (27 %), дещо менше на середні і взагалі не високий відсоток передач, які виконуються на довгі відстані. Перехоплення м'яча частіше застосовують крайні (7,7 %) та опорні (7,8 %) півзахисники ніж центральні (2,4 %), а відбори практично всі півзахисники застосовують у 8 % випадків від усіх змагальних дій. Максимальні значення щодо виконання ударів по воротах мають центральні півзахисники, як за ударами ногою (2,9 %) так і ударами головою (1,5 %). У опорних та центральних півзахисників показники значно менші. Проте просліджується тенденція до більш високого відсотку застосування ударів ногою ніж головою.

Аналіз проведеного спостереження вказує на те, що домінуючими характеристиками гри футболістів лінії атаки є наступні: загальна кількість змагальних дій в центральних нападників становить 63, у крайніх нападників – 78. При чому в футболістів даних ігрових амплуа відмічений найвищий відсоток браку, що обумовлюється особливостями

виконання змагальних дій в умовах мінімального контролю м'яча, тобто в один дотик, що не завжди позитивно відображається на якості виконання. При невисокій кількості змагальних дій, які виконуються протягом гри встановлено, що 21 % припадає на застосування зупинок м'яча, 15,2 % на ведення м'яча та 16,7 на різноманітні обвідки (це самі високі показники серед усіх гравців різних амплуа). Стосовно передач видно, що у нападників існують певні розходження (21,9 %, 7,1 %, 0,8 % у центральних нападників проти 19,4 %, 17,2 %, 1,5 % у крайніх нападників відповідно). Отримані розходження по передачах м'яча у нападаючих гравців визначенні тактичною побудовою їх дій на майданчику. У крайніх нападників домінують флангові проходи та нависи в штрафний майданчик, а у центральних нападаючих навпаки лише тільки обігравання за допомогою коротких передач. Відсоток виконання перехоплень м'яча практично не відрізняється (2,6 %), а кількість виконаних відборів більш висока у центральних нападників. Нарешті, як і було передбачено в центральних нападаючих найбільший відсоток виконання ударів по воротам як ногою так і головою. Пріоритетними показниками центральних нападаючих, за даною змагальною дією, є 3,1 % ударів ногою та 2,1 % ударів головою, а крайніх нападаючих 1,8 % та 1,3 % відповідно.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження зазначимо, що гра футбольних клубів різних європейських чемпіонатів суттєво відрізняється і має свої певні недоліки та переваги знання яких дозволить використати позитивні риси. Також необхідно відмітити, що з кожним роком відбувається інтеграція різних футбольних шкіл та стилів ведення гри.

Результати виступу провідних європейських футбольних клубів вказують на те, що на сучасному етапі рівень техніко-тактичної підготовленості гравців доволі високий і досягнення високих результатів на змаганнях можливе лише тільки при правильному використанні тих

змагальних дій, які притаманні гравцям певного ігрового амплуа.

Висновки до 3 розділу. Підсумовуючи результати проведеного дослідження зробимо певні висновки:

- агресивний футбол передбачає домінуванням гравців на футбольному полі, що відображається в високій загальній кількості змагальних дій; захисний футбол передбачає суттєво більшу кількість змагальних дій в захисті та не значні показники в нападі; активне застосування швидкісного футболу вимагає виконання індивідуальних техніко-тактичних дій на великій швидкості, що не завжди відзначається високою якістю виконання і характеризується значним відсотком браку;

- значна кількість змагальних дій припадає на гравців лінії півзахисту при чому найвищій показник у центральних півзахисників (136 дій), дещо поступається кількістю дій крайній захисник (106 дій), найнижчий показник кількості змагальних дій у нападаючих (від 63 дій у центрального нападника до 78 дій у крайнього нападника). Відсоток браку прямопропорційно залежить від ігрового амплуа і збільшується по мірі приближення гравців до воріт суперника. У захисників в середньому відсоток браку становить – 11,3 %, у півзахисників – 19,3 %, у нападників – 29 %;

- особливістю змагальних дій захисників є загальна кількість ТТД в межах від 73 (у передніх центральних) до 106 (у крайніх); від 28,6 % (у вільних центральних захисників) до 21,1 % (у переднього центрального захисника) з них відводиться на зупинки; в середньому 8,2 % всіх ТТД припадає на ведення м'яча; відсоток виконання різних видів обвідок в середньому становить 4,9 % від загальної кількості ТТД; пріоритетними є передачі на короткі відстані; відсоток виконання перехоплень становить 11 %; кількість відборів протягом гри максимальна у передніх центральних захисників (8,8 %), а найменша у вільних центральних захисників (4,4 %); відсоток виконання ударів по воротам практично не перебільшує позначки в 1 %;

– особливістю гри півзахисників слід вважати загальну кількість техніко-тактичних дій протягом гри: 128 у крайніх, 122 у опорних та 136 у центральних. Для півзахисників характерним є використання в 21 % випадків зупинок м'яча, в 12 % випадків застосування ведення м'яча; в 12,3 % у крайніх, 10,1 % у опорних, 13,8 у центральних виконання обводок м'яча. Передачі м'яча партнерам найчастіше відбуваються за рахунок коротких пасів (в середньому 27 % від всіх ТТД), дещо менше на середні і взагалі не високий відсоток передач, які виконуються на довгі відстані. Перехоплення м'яча частіше застосовують крайні (7,7 %) та опорні (7,8 %) півзахисники ніж центральні (2,4 %), а відбори практично всі півзахисники застосовують у 8 % випадків всіх техніко-тактичних дій. Пріоритетні значення щодо виконання ударів по воротах мають центральні півзахисники, як за ударами ногою (2,9 %) так і ударами головою (1,5 %). У опорних та центральних півзахисників показники дещо менші, проте просліджується тенденція до більш високого відсотку застосування ударів ногою ніж головою;

– особливостями гри футболістів лінії атаки є: кількість змагальних дій в центральних нападників – 63, у крайніх нападників – 78 з найвищим відсотком браку відносно інших ігрових амплуа, В 21 % випадків використовуються зупинки м'яча, в 15,2 % ведення м'яча та в 16,7 % різноманітні обвідки. Стосовно передач видно, що у нападників існують певні розходження (21,9 %, 7,1 %, 0,8 % у центральних нападників проти 19,4 %, 17,2 %, 1,5 % у крайніх нападників відповідно). Відсоток виконання перехоплень м'яча практично не відрізняється (2,6 %), а кількість виконаних відборів більш висока у центральних нападників. Також у центральних нападаючих найбільший відсоток виконання ударів по воротах як ногою так і головою. Пріоритетні значення центральних нападаючих за даною техніко-тактичною дією становлять 3,1 % удари ногою та 2,1 % удари головою, а крайніх нападаючих 1,8 % та 1,3 % відповідно.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізував науково-методична літературу з теми дослідження зазначимо, що в наш час у футболі основним змістом змагальної діяльності є використання значної кількості різноманітних техніко-тактичних дій. Якість та кількість використання змагальних дій залежить від виконуваних гравцями функцій на футбольному полі. За даними літературних джерел існують три основні категорії футболістів: захисники, півзахисники та нападаючі, які в свою чергу розподіляються за територіальними ознаками.

2. В провідних футбольних клубах Європи загальна кількість змагальних дій протягом гри відрізняється і становить: в ФК «Барселона» – 706, в ФК «Ювентус» — 681 та в ФК «Ліверпуль» — 679. Футболістам іспанського клубу притаманний атакуючий стиль гри з домінуванням гравців на футбольному полі, у гравців італійського клубу пріоритетним є використання захисного футболу, а у гравців англійської команди домінує швидкісний футбол, що негативно відображається на якості виконання дій і характеризується значним відсотком браку.

3. Найбільша кількість виконаних змагальних дій у гравців лінії півзахисту (136 дій), дещо менша у захисників (106 дій) та найнижчий показник у нападаючих (від 63 до 78 ТТД). Відсоток браку захисників становить – 11,3 %, у півзахисників – 19,3 %, у нападників – 29 %. Особливостями змагальної діяльності футболістів різного ігрового амплуа є:

- у захисників загальна кількість змагальних дій знаходиться в межах від 73 у передніх центральних до 106 у крайніх, з яких від 28,6 % до 21,1 % відводиться на зупинки, 8,2 % на ведення м'яча, 4,9 % на різні види обвідок, 11 % на перехоплення, 8,8 % на відбори м'яча та пріоритетними є передачі на короткі відстані;

- гри півзахисників притаманні загальна кількість ТТД в межах 128, з яких в 21 % випадків застосовуються зупинки м'яча, в 12 % –

ведення м'яча; в 12 % – обвідки м'яча, 27 % на передачі м'яча партнерам, 7,7 % на перехоплення м'яча та 8 % на відбори м'яча;

- для футболістів лінії атаки характерні: загальна кількість змагальних дій в межах 70 з високим відсотком браку, з яких 21 % припадає на застосування зупинок м'яча, 15,2 % на ведення м'яча, 16,7 % на різноманітні обвідки, 2,6 % на перехоплення м'яча, 3,1 % на удари ногою та 2,1 % удари головою. Стосовно передач видно, що у нападників існують певні розходження (21,9 %, 7,1 %, 0,8 % у центральних нападників проти 19,4 %, 17,2 %, 1,5 % у крайніх нападників відповідно).

Проте, на наш погляд, дослідження особливостей змагальних дій це лише тільки перший крок для подальшого вдосконалення системи підготовки спортсменів і перспективним напрямком подальших досліджень є вивчення шляхів вдосконалення техніко-тактичної підготовленості футболістів різного ігрового амплуа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арестов Ю.М. Подготовка футболистов высших разрядов // Ю.М. Арестов, М.А. Годик: Учебное пособие. – М.: Физкультура и спорт, 1980. – 311 с.
2. Булкин В.А. Оперативная оценка готовности спортсменов к предстоящей тренировочной деятельности / В.А. Булкин, И.В. Иванов // Теория и практика физической культуры. – 1996. – №7. – С. 40-45.
3. Ванжура В. Оцінювання тренуваності юних футболістів / В. Ванжура // Фізичне виховання в школі. – 2002. – №1. – С. 7-8.
4. Варюшин В.В. Тренировка юных футболистов / В.В. Варюшин. – М.: Физкультура и спорт, 1997. – 184 с.
5. Вихров К. Педагогический контроль в процессе тренировки / К. Вихров, В. Догадайло. – К.: Олімпійська література, 2000. – 66 с.
6. Віхров К.Л. Футбол у школі: Навчально-методичний посібник / К.Л. Віхров. – К.: Комбі ЛТД, 2002. – 256 с.
7. Волков Л.В. Теория и методика детского и юношеского спорта / Л.В. Волков. – К.: Олимпийская литература, 2002. – 296 с.
8. Голденко Г.А. Индивидуальные программы технико-тактической подготовки футболистов высокой квалификации с учетом особенностей соревновательной деятельности / Г.А. Голденко: Автореф. дис. ...канд. пед. наук. – М., 1984. – 21 с.
9. Голомазов С. Футбол. Теоретические основы и методика контроля технического мастерства / С. Голомазов, Б. Чирва. – М.: Спорт Академ-Пресс, 2000. – С. 52.
10. Голомазов С. Футбол. Техника сильных ударов / С. Голомазов, Б. Чирва. – М. – ПЕСКИ, 1997. – 39 с.
11. Голомазов С. Футбол. Универсальная техника атаки / С. Голомазов, Б. Чирва. – М.: Спорт Академ-Пресс, 2001. – 212 с.

12.Гриндлер К. Техническая и тактическая подготовка футболистов / К. Гриндлер, Х. Пальке, Х. Хеммо. – М.: Физкультура и спорт, 1989. – 243 с.

13. Гусев В.Г. Анализ фізичної підготовленості футболістів високого класу / В.Г. Гусев, Є.А. Стрикаленко, О.Г. Шалар // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія №15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / фізична культура і спорт/» 36. наукових праць/ За ред.. Г.М. Арзютова. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. – Випуск 6 (49) 14. – С. 35 – 43.

14.Дулібський А.В. Моделирование тактичних дій у процесі підготовки юнацьких команд з футболу / А.В. Дулібський. – К.: Атлант, 2001. – 130 с.

15.Дулібський А.В. Техніко-тактична підготовка юних футболістів / А.В. Дулібський, Й.Г Фалес. – К.: Факел, 2001. – 61 с.

16.Журід С.М. Удосконалення техніко-тактичної підготовки футболістів 15 – 17 років з використанням комплексів тренувальних завдань / С.М. Журід: Автореф.дис. канд.наук з фіз.вих. – Х., 2007. – 22 с.

17.Зеленцов А.М. Моделирование тренировки в футболе / А.М. Зеленцов, В.В. Лобановский. – К.: Альтерпресс, 1998. – 213 с.

18.Зеленцов А.М. Тактика и стратегия футбола / А.М. Зеленцов, В.В. Лобановский, В.П. Ткачук, А.И. Кондратьев. – К.: Олімпійська література, 1989. – 192 с.

19.Качалин Г.Д. Тактика футбола / Г.Д. Качалин. – М.: Физкультура и спорт, 1986. – 128 с.

20.Качетков А.П. Управление профессиональной командой по футболу / А.П. Качетков. – М.: Физкультура и спорт, 1999. – 283 с.

21.Келлер В.С. Теоретико-методичні основи підготовки спортсменів / В.С. Келлер, В.М. Платонов. – Л.: Світ, 1993. – 270 с.

22.Клесов И.А. Индивидуализация технико-тактической подготовки футболистов на этапе углубленной специализации с учетом особенностей личности / И.А. Клесов: Автореф. дис. ...канд. пед. наук. – М.:, 1991. – 24 с.

23.Костюкевич В.М. Тактические модели соревновательной деятельности в футболе / В.М. Костюкевич // Наука в олимпийском спорте №3, 2017. – С 40 – 50.

24.Лисенчук Г.А. Соревновательные микро циклы в подготовке футболистов высокой квалификации / Г.А. Лисенчук: Автореф.дис. канд..пед.наук. – К., 1989. – 24 с.

25.Лисенчук Г.А. Тактика футбола / Г.А. Лисенчук, В.Г. Лоос, В.Г. Догадайло. – К.: РНМК, 1991. – 88 с.

26.Лисенчук Г.А. Управление подготовкой футболистов / Г.А. Лисенчук. – К.: Олимпийская литература, 2003. – 272 с.

27.Монаков Г.В. Техническая подготовка футболистов. Методика и планирование Г.В. Монаков. – М.: Искра, 2000. – 127 с.

28.Николаенко В.В. Рациональна система многолетней подготовки футболистов к достижению высшего спортивного мастерства: монография / В.В. Николаенко. – К., 2014. – 336 с.

29.Николаенко В.В. Футбол: / В.В. Николаенко, Г.О. Лисенчук, Н.Ф. Повисший, О.Б. Орехов: Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву. – К., 1995. – 177 с.

30.Палфай Я. Подготовка молодого футболиста / Я. Палфай. – Харків: Основа, 2001. – 126 с.

31.Полишкис М.С. Показатели коллективных и индивидуальных технико-тактических действий как критерии оценки качества игры футболистов / М.С. Полишкис, Ю.Я. Поволоцкий // Футбол: Ежегодник. – М.: Физкультура и спорт, 1986. – С. 46-50.

32.Рымашевский Г.А. Факторы надежности выполнения технико-тактических действий футболистами высокой квалификации / Г.А. Рымашевский, С.А. // Футбол. Ежегодник. – М.: Физкультура и спорт, 1980. – С. 42–44.

33.Скоморохов Е.В. Методы оценки технической подготовленности высококвалифицированных футболистов: Методические рекомендации / Е.В. Скоморохов, В.А. Шестаков, Г.А. Голденко. – Харків., 1993. – 21 с.

34.Соломонко В.В. Футбол / В.В. Соломонко, Г.А. Лисенчук, О.В. Соломонко. - К.: Олімпійська література, 2005. - 288 с.

35.Тюленьков С.Ю. Управление подготовкой футболистов высокой квалификации / С.Ю. Тюленьков. К.: Промінь, 1998. – 290 с.

36.Хоменко В.В. Сучасні тактичні побудови гри провідних європейських футбольних клубів у 2018 році / В.В. Хоменко // Спортивні ігри, 2019 № 2 (12). – С. 59 – 70.

37.Шаленко В.В. Методические приемы совершенствования игрового взаимодействия в футболе / В.В. Шаленко // Физическое воспитание студентов творческих специальностей: Зб. наук. праць під ред. Єрмакова С.С. – Харьков: ХХПИ, 2004. – №1. – С. 39-44.

38.Шамардин В.Н. Футбол / В.Н. Шамардин, В.Г. Савченко: Учебное пособие. – Днепропетровск: Пороги, 1997. – 238 с.